

АВТОРСЬКА СВІДОМІСТЬ ЯК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КАТЕГОРІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЇЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. У статті представлено авторську свідомість як літературознавчу категорію. Наголошено на реалізації авторської свідомості в художніх текстах українських письменників. У науковому дослідженні акцентовано на тому, що свідомість найчастіше розглядається як типова властивість, притаманна тому чи іншому суспільству, рідше ставиться питання про індивідуальну свідомість, яка лише частково відповідає домінуючим суспільним установкам.

Ключові слова: авторська свідомість, текст, художня творчість, свідомість, категорія, феномен, поетика.

Розуміння й чітке визначення авторської, образної свідомості неможливе без характеристики основоположного явища – свідомості, яка є одним з ключових для розуміння людської життєдіяльності. Поняття свідомості в дещо відмінних значеннях використовується в багатьох галузях людський знань: фізіологи застосовують цей термін, щоб позначити стан нормальної активності, протиставляючи його стану сну; у психології – як феномен явленості, безпосередньої даності, вона протиставляється несвідомому, як регулятор діяльності – різноманітним автоматизмам тощо [2].

Свідомість є суто людським способом відображення дійсності. Основна проблема при аналізі свідомості полягає в тому, що безпосередньо можна спостерігати лише прояви власної свідомості. Стосовно до іншої людини в будь-якому випадку йтиметься тільки про опосередковане відображення тих чи інших особливостей свідомості. Через художній текст, образи автора й героя, вибір жанру та стильові особливості реалізується авторське розуміння реальної та художньої дійсності, а також свого власного місця в ній. Сучасна поетика пропонує стійкі координати для аналізу художньої дійсності, які співвідносяться з елементами, що виділяють у самій структурі свідомості (картина художнього світу – хронотоп, образ людини у світі – персонаж, ліричний герой, образ самого себе – автор, наратор тощо). Тому характеристика авторської свідомості неможлива без дослідження поетикальних елементів художнього твору.

У літературознавчих дослідженнях усе частіше використовується поняття «авторська свідомість» у найрізноманітніших контекстах, водночас, воно ще й досі не отримало чіткої наукової дефініції. Дослідники застосовують це поняття до аналізу творчості окремого письменника в більшості випадків [10].

З різними формами індивідуальної творчої репрезентації авторської свідомості пов'язана категорія авторського «Я», що виступає інтегративним ядром духовного світу особистості, його регулятивним центром. В. Сержантов у праці «Людина, її природа та смисл буття» розглядає дев'ять основних, на його думку, складових особистісного «Я»: тілесне «Я»; самоідентичність; самоповага (гордість, самолюбство); раціоналізація психічної діяльності та поведінки; інтенціональність (спрямованість); особистісна інтеріоризація зовнішніх відносин; образ «Я» чи концепція «Я»; почуття неповноцінності; сумління, що постулює індивідуальне розуміння та власну оцінку світу письменника [5].

Словом «автор» визначаються й індивідуально-творча художня свідомість (поетика автора), і особа письменника, і «форми авторства [11, с. 346]». С. Аверинцев у статті «Автор» акцентує на двох суттєвих протиріччях у цій проблемі: між особистим (людиною) і неособистим («суб'єктом творчості»). «З одного боку творчість можлива лише за умови включення в творчий акт особистості художника; з іншого боку, загальнозначимість художнього твору зумовлена тим, що в творчому акті відбувається сприйняття глибоких позаособистісних імпульсів [1, с. 28]».

Сьогодні свідомість розглядають як частину психіки, поряд з несвідомим, яка виникла у зв'язку з появою вищих духовних мотивів і потреб, здатності абстрагуватися від безпосереднього впливу середовища. Найчастіше уявлення про свідоме та несвідоме пов'язують з ім'ям основоположника психоаналізу З. Фрейда та його розумінням структури особистості: підсвідомість («Воно»), свідомість («Я»), понадсвідомість («Над-Я»). За переконанням вченого, усі три сфери людської психіки існують не відокремлено, а в нерозривній єдності, кожна з них виконує свою функцію в забезпеченні психічного та фізичного існування людини.

Серед українців ідеї щодо взаємодії свідомого та несвідомого в процесі творчості висловлює у своїх теоретичних розробках І. Франко: застосування психології до аналізу мистецьких творів; необхідність гармонії між психічними порухами та розумом, «верхньою» та «нижньою» свідомостями; реальні враження як джерело для творчості; розуміння свідомості як можливості «відчувати враження, імпульси й зміни як щось окреме від нашого внутрішнього «Я» [6, с. 78], – це далеко не повний список ідей,

окреслених вченим у статті «Із секретів поетичної творчості».

Л. Голомб справедливо зауважує, що Франкове прочитання лірики крізь призму творчої особистості автора органічно вписується у формат сучасних літературознавчих досліджень. У контексті стрижневої тези вченого про творчу «емансипацію» (І. Франко) автора і його повну свободу в мистецькому самовираженні сьогодні особливо виразно актуалізуються висновки про «великих та підрядних» поетів, «зіставлення літературної творчості з фольклорною, спостереження над діалектикою об'єктивного та суб'єктивного, моделювання образу поета за допомогою аналітичності з інтуїтивними прозріннями, простеження емоційних та раціональних начал творчості» [3, с. 24]. Цінним і активно експлуатованим аспектом наукової концепції І. Франка є його розуміння автора як семантико-емоційного центру художньої системи поета.

Дуже часто в дослідженнях пов'язують свідомість із розумом, логіково організованим знанням, а несвідоме з інтуїцією, прозрінням, з цілісним нерозчленованим образним відчуттям. Відповідно розрізняються й засоби існування та вираження усвідомленого та несвідомого змісту.

У структурі свідомості підкреслюється наявність як суспільних елементів, так й індивідуальних. Наприклад, С. Максименко пропонує таку структуру свідомості, реалізуючи діяльнісний підхід у психології та акцентуючи увагу на процесах цілетворення та ставлення до власної діяльності, не торкаючись питання рефлексійності свідомості. Учений пропонує виділяти в структурі свідомості такі компоненти: 1) «знання про навколишній світ, природу, суспільство»; 2) виокремлення людиною себе в предметному світі як суб'єкта пізнання, розрізнення суб'єкта – «Я» та об'єкта – «не Я», протиставлення себе як особистості об'єктивному світу; 3) цілепокладання, планування власної діяльності та поведінки, передбачення її результатів; 4) ставлення до об'єктивної дійсності, до інших людей, до самої себе [4, с. 20].

У науковій практиці поряд зі свідомістю найчастіше вживаним поняттям є світогляд. Разом вони створюють єдине поле взаємопов'язаних значень, тому потребують чіткого розмежування. Загалом, питання світогляду були актуальні для літературознавства й у XIX, й у XX століттях. Так, наприклад, при дослідженнях творчості письменників М. Храпченко у статті «Творча індивідуальність письменника та розвиток літератури» [7, с. 11] пише: «Питання про світогляд письменника варто розглядати передусім як питання про бачення світу, про характер та особливості розкриття явищ дійсності, про ставлення до них» [7, с. 11].

Свідомість, з одного боку, – це образ світу, а з іншого – здатність

індивіда відтворювати своє оточення, дійсність. Тобто – це певна властивість людської психіки, яка має свої характеристики. Водночас, свідомість – це процес. А світогляд виступає як результат діяльності свідомості, як сукупність певних знань, поглядів, за допомогою й у координатах яких відбувається відображення дійсності. Такі особливості свідомості авторського бачення повинен знати кожен філолог та усвідомлювати значення представленого процесу [9, с. 74].

Отже, основними складовими компонентами свідомості є суб'єктивний образ об'єктивного світу, образ самої людини та її місце у витвореному світі, суб'єкт-об'єктні відношення, цілепокладання та здатність до планування поведінки й діяльності. У свідомості підкреслюється процесуальність як основна її характеристика, адже активна взаємодія зі світом зумовлює постійне оновлення психічного змісту. Свідомість найчастіше розглядається як типова властивість, притаманна тому чи іншому суспільству, рідше ставиться питання про індивідуальну свідомість, яка лише частково відповідає домінуючим суспільним установкам. Процес творчості вимагає специфічного, новаторського підходу до зображуваного явища, тому частіше спирається саме на індивідуальне, нетипове. Категорія пам'яті представлена у наукових публікаціях дослідників, що дозволяє краще зрозуміти індивідуальні особливості письменників [8].

Отже, у літературознавстві авторську свідомість вважають текстуальною й водночас позатекстовою категорією. Глибинний зв'язок між різними творами одного автора свідчить про існування у свідомості письменника певного тексту, який у численних варіаціях виявляється в багатьох його творах. Авторська свідомість визначає параметри естетичної парадигми митця. Виявляючись на різних рівнях тексту, вона суттєво позначається на його суб'єктній сфері.

Література

1. Аверинцев С.С. Краткая литературная энциклопедия. М.: Советская энциклопедия, 1978. С. 28–30.
2. Генезис, структура и функции индивидуального сознания: тезисы республ. научн. теорет. конференции «Философские проблемы сознания и современность» (г. Иваново, 27-29 сентября 1988 г.). Иваново: Ин-т философии АН СССР.– Ч.1., 1988. 179 с.
3. Голомб Л.Г. Прочитання лірики крізь призму творчої особистості автора в дослідженнях Івана Франка / *Із спостережень над українською поезією XIX – XX століть*: зб. ст. Ужгород: Гражда, 2005. С. 13–25.
4. Загальна психологія: [підручник для студ. вищ. навч. закладів] /

С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко. К. : Форум, 2000. 543 с.

5. Сержантов В.Ф. Человек, его природа и смысл бытия. Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1990. 360 с.

6. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1981. Т.31. С. 45–119.

7. Храпченко М.Б. Литература и модели действительности / Контекст. 1973: литературно-теоретические исследования. М.: Наука, 1974. С. 11–35.

8. Шарова Т. Категорія пам'яті в мемуарних творах Василя Бондаря. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія : Літературознавство.* 2010. Вип. 1(2). С. 134–140.

9. Шарова Т., Шаров С., Бородихіна О. Формування комунікативно-діалогічної компетентності студентів-філологів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2017. Вип. 29. Т.1. С. 74–76.

10. Шарова Т.М. Василь Бондар: поезія та художня проза письменника як біографічний ландшафт. Харків: Видавництво «Майдан», 2010. 184 с.

11. Шляхова Н.М. Теорії автора в сучасному літературознавстві. *Методологічні аспекти літературознавчого синтезу:* зб. наук. праць на пошану професора Нонни Шляхової з нагоди її 75-річчя. Одеса: Астропринт, 2008. С. 342–354.

Атрошенко Г. І.

кандидат філологічних наук

доцент кафедри української і зарубіжної літератури

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

Негуляєва О.С.

магістрантка

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

АСПЕКТИ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПОЕЗІЇ, ПРИЗНАЧЕНОЇ ДЛЯ ДИТЯЧОГО ЧИТАННЯ

Анотація. У статті визначаються аспекти лінгвостилістичного аналізу української поезії для дітей. Окреслено рівні розгляду: фонографічний, морфемно-словотвірний, лексичний, морфологічний,